

Over Jan Joost ter Pelkwijk

Mededelingenreeks Natuurmonument De Beer 2

Over Jan Joost ter Pelkwijk
Mededelingenreeks Natuurmonument De Beer 2
April 2012
© Ed Buijsman, Houten

De *Mededelingenreeks Natuurmonument De Beer* beoogt informatie over het voormalige natuurmonument De Beer toegankelijk te maken.
De uitgaven zijn beschikbaar via de website www.natuurmonumentdebeer.nl.

Foto voorpagina
Jan Joost ter Pelkwijk
Overgenomen uit K.H. Voous, In de ban van vogels

Correspondentieadres
Bovencamp 57
3992 RX Houten
030 6373498
info@natuurmonumentdebeer.nl

Deze uitgave of delen eruit mogen vrijelijk worden verspreid en vermenigvuldigd op voorwaarde dat te allen tijde duidelijk is welke de herkomst van de informatie is.

Toelichting

In het vogeltijdschrift *Ardea* verscheen in 1946 een necrologie over Jan Joost ter Pelkwijk. Deze is letterlijk overgenomen.¹ Het bestaat deels uit een tekst van W.H. van Dobben en deels uit een tekst van Margaret Rice bij wie Ter Pelkwijk werkte tijdens zijn verblijf in de Verenigde Staten. Enkele jaren later verscheen het boek 'Deze mooie wereld', een verzameling opstellen en tekeningen van de hand van Jan Joost ter Pelkwijk. Het voorwoord bij dit boek is geschreven door Niko Tinbergen.² Dit voorwoord is eveneens integraal in deze publicatie overgenomen. Als laatste onderdeel is de biografie uit het boek van Voous (*In de ban vogels*) opgenomen.

¹ *Ardea* 34, 277 - 279, 1946.

² *Deze mooie wereld: opstellen en tekeningen van Jan Joost ter Pelkwijk met een voorwoord van N. Tinbergen*. Ploegsma, Amsterdam, 1948.

Ardea 34, 277 - 279, 1946.

J. J. TER PELKWIJK

Nog voor het einde van de oorlog in de Pacific heeft de familie kennis gegeven van het bericht, dat moet worden aangenomen, dat JAN JOOST TER PELKWIJK, biol. drs., in dienst van de Kon. Nederlandsche Marine bij de aanval van Japan in de strijd is gevallen. Afgestudeerd te Leiden vertrok TER PELKWIJK, nog voor de vijandelijkheden in Europa begonnen, via Amerika naar Batavia, waar hij een betrekking aanvaardde bij het Instituut voor de Zeevisscherij. Al te kort heeft hij gelegenheid gehad zijn gaven te ontplooien.

Zijn verdienste als bioloog met een zeer ruime belangstelling zullen elders worden herdacht, wij willen hem hier gedenken als vogelman. De invloed, die hij hier uitoefende, was minder gelegen in resultaten van afgerond onderzoek dan in zijn persoonlijkheid en groot beeldend vermogen. Sinds zijn jeugd verdiepte hij zich met volledige overgave in de natuurstudie. De enorme rijkdom van de natuur overweldigde hem en bracht hem er toe, van wonder tot wonder te dwalen. Zijn voorkeur voor vogels ging stellig samen met zijn vermogen, een vluchtig beeld haarscherp vast te houden. Hiervan leggen vooral zijn tekeningen getuigenis af. Vele hiervan zijn nooit gepubliceerd; wij moeten het als een erezaak beschouwen, het beste van zijn werk in een gedenkboek te verzamelen.

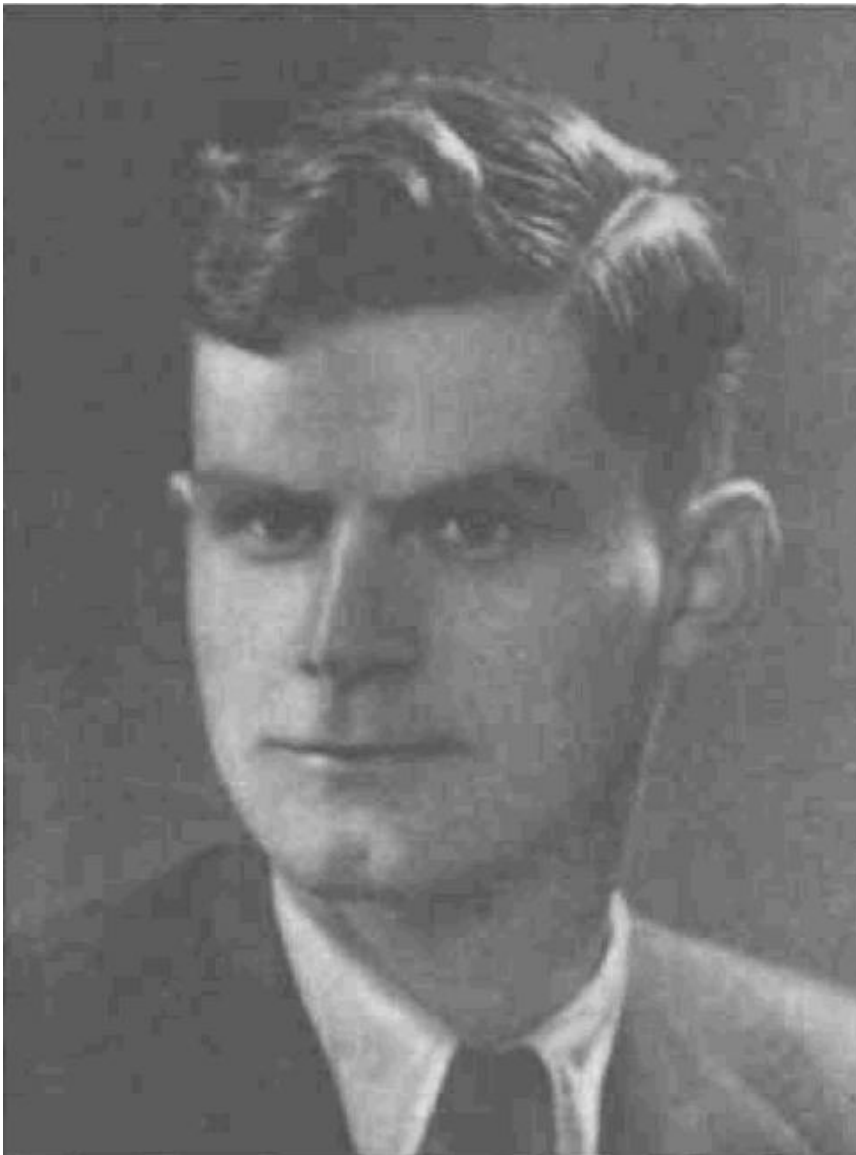
PELK'S hang naar de natuur ging samen met een afkeer van al het onechte, zelfs van alles wat naar vormelijkheid zweemde. Hierdoor werd hij wel eens voor onmaatschappelijk gehouden. Ten onrechte, zijn belangstelling voor maatschappelijke vraagstukken voerde hem tot positieve conclusies, tot een gemeenschapsideaal, waarin de menselijke natuur zich onverdrukt en onverwongen zal ontplooien. Zijn deelneming aan de verschrikkelijke worsteling, die achter ons ligt, was geen tragisch toeval. Hij heeft geweten waarom het ging.

W. H. VAN DOBBEN

One afternoon in early May 1940, a tall young biologist arrived at our home on his round-about way from Holland to Dutch Guiana, where he planned to study the wild life and collect specimens for the University of Leyden for his doctor's thesis. Two days later his country was invaded and all his plans were changed. The University of Chicago awarded him a Ridgway Fellowship (named after a distinguished American ornithologist); he was to work out his thesis under Dr. W. C. ALLEE on a problem connected with the behavior of fishes, thus continuing with studies he had undertaken in Leyden with Dr. N. TINBERGEN¹. For several weeks he stayed with us and he and I experimented with my hand-raised Song Sparrow, showing it a mounted owl and cardboard models of owls and other birds cleverly constructed by JOOST, who was a skilled artist as well as a keen naturalist with thorough and wide experience. He made sketches of my song sparrow in

¹ Eine reizbiologische Analyse einiger Verhaltensweisen von *Gasterosteus aculeatus* L. 1937. Z.f. Tierpsych. 1 (3): 193-200.

different attitudes for our articles ^{2 3}, and for the book I was working on, as well as sketches of a number of European birds for papers I was writing. For the journal Bird-Banding, he wrote an article on the ancient art of “Fowling in Holland” ⁴, and also reviews of Dutch and German papers on bird behavior. His boundless enthusiasm for all aspects of nature made him the best of companions on field trips; he loved the flowers on the unbroken prairie and when we showed him a scarlet tanager, he exclaimed: “That is the most splendid bird I have seen in America”. During the summer he lived at International House where he served as librarian (“very pleasant kind of work”) and had a “regular disciple to teach German”; he took courses with Dr. CARL MOORE and Dr. ALFRED EMERSON, writing for the latter a paper on “sex Pairs of Fishes as Cooperative Units” that contains a vast amount of information.



J J TER PELKWIJK

² ‘Anting’ by the Song Sparrow. 1940. Auk 57: 520-522.

³ Enemy Recognition by the Song Sparrow. 1941. Auk 58: 195 • 214.

⁴ Jan. 1941, vol. 12 : 1-8. With 5 sketches.

In the fall the Netherlands Government appointed JOOST ichthiologist at the Fishery Research Station in Batavia. On the way to Java he visited Yellowstone Park and several government fishery stations on the West Coast; with DAVID NICHOLS he took a Christmas census in Nevada where he found "the cactus desert perfectly exciting". It was with great regret that he left "this dear country", and he often wrote of his intention of returning. In Java, while one biologist experimented on improved methods of salting fish, JOOST'S task was to find new fishing grounds and new methods of capture. This work involved traveling to many islands where he saw "daily the most amazing new creatures and the most fascinating scenery".

In the summer of 1941 he received some naval training, but returned once more to fishery problems. When war enveloped the Indies we heard no word of him. "We always imagined JOOST living on some forgotten island", his sister wrote. In the spring of 1946 we at last learned his fate. On March 11, 1942 a small motorboat left Batavia for Australia with a staff of officers, and JOOST of his own free will accompanied them as one of the sailors. Early the next morning they ran into a group of Japanese boats that immediately started shooting. JOOST was one of the first to be killed.

Dr. ALLEE wrote to JOOST'S mother: "He was one of the most promising of the many excellent young people who have been associated with me. He was an interesting combination of maturity in judgement, outlook and ability combined with his full share of youthful enthusiasm. ... I admired your son, appreciated his abilities and personality and am sorrowed by this final news of his death." In "Birds Across the Sky" 5) FLORENCE JACQUES writes of him: "I never have seen a youth so absorbed by nature and so brilliantly informed in all its aspects. He lived for natural history." What I remember best about him is his eagerness, his friendliness, his keen awareness of nature, his passionate love for the "gallant glory of the world". His welcome to a baby of his friends, named for him, well represents his own attitude, "I hope he will learn to love this world, which is large and good and which shelters immense values in every little corner".

MARGARET MORSE NICE

Uit: 'Deze mooie wereld'. Opstellen en tekeningen van Jan Joost ter Pelkwijk met een voorwoord van N. Tinbergen. Ploegsma, Amsterdam, 1948, pp.

JAN JOOST TER PELKWIJK

24 October 1914-2 Maart 1942

Jan Joost ter Pelkwijk, oorspronkelijke geest, rijk begaafd, met volle teugen genietend van de schoonheid van het leven, met diepe ernst en hartstochtelijk zijn beste gaven ontplooiend, zich de wereld tot arbeidsveld makend op 27-jarige leeftijd in de strijd tegen Japan gedood door een mitrailleurkogel, ruw, dom, onpersoonlijk. Afschuwelijke belediging, door de mens zichzelf aangedaan. Dit zijn grote woorden, maar toch, hoe gebrekkig en ontoereikend zijn zij nog. Wij kenden hem van nabij. Wij volgden zijn sterke en zeer rijke ontwikkeling. Wij ondergingen allen zijn invloed, zonder dat hij daarnaar streefde. Wij zagen hem veel verrichten, dus verwachtten wij nog heel veel meer van hem: hoe meer men ontvangt, hoe meer men verlangt. Nu hij er niet meer is, willen wij hem een soort monument oprichten. Zorgvuldig zijn door zijn vrienden een aantal van zijn meest karakteristieke uitingen bijeengebracht. Zij spreken voor zichzelf. Toch zeggen zij niet alles, en het leek ons nodig, een korte levensschets vooraf te laten gaan.

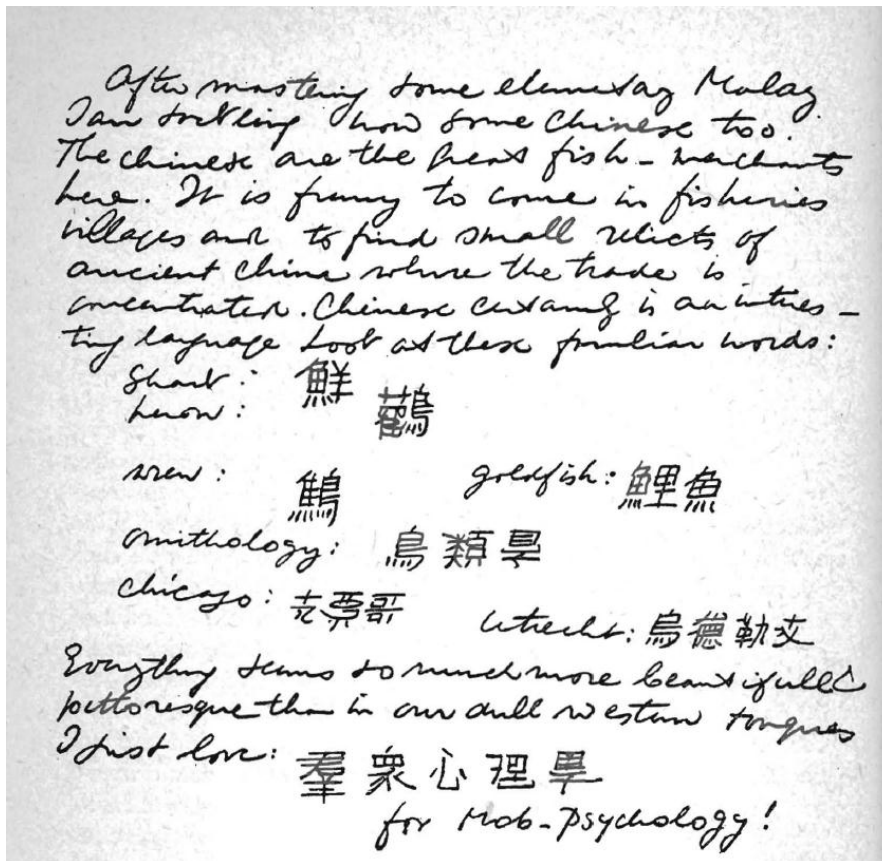
Jan Joost ter Pelkwijk werd geboren 24 October 1914 in Den Haag, als zoon van Mr. G.A.W. ter Pelkwijk en A.J.J. ter Pelkwijk-Donath. Zijn schooljaren waren moeilijk. Hij had een sterke belangstelling en een rijke verbeelding. Deze gingen echter niet uit naar de meeste zijner schoolvakken, terwijl hij wars was van schooltucht. Zwerven langs het strand, kamperen tot in afgelegen uithoekjes van ons land, genietend van ontmoetingen met mensen, planten en gedierte, kijken en tekenen, dat was zijn eigenlijke leven. Zijn drang tot avontuur was sterk. Dank zij de leiding van enkele zijner leraren, die hem pakten, slaagde hij er in, na op zes verschillende scholen te zijn geweest, toch op zijn 18de jaar eindexamen te doen en zich toegang tot de Universiteit te verschaffen.

Nu lag een rijke wereld voor hem open! Daarin was de Universiteit slechts één van de vele facetten. Er was zo oneindig veel meer te beleven dan wat schei, en natuurkunde, plant, kunde, dierkunde en geologie. Gelukkig kwam hij bij verstandige en sympathiserende professoren terecht, die hun eigen jeugd niet vergeten waren: Prof. Boschma, Prof. van der Klaauw, Prof. Baas Becking. En zo kon 'Pelk', zoals zijn vrienden hem noemden, zijn geestelijke honger ongehinderd stillen. Enorm was zijn geestelijke groei en met een zeldzame vanzelfsprekendheid trad hij de rijke wereld tegemoet. Waarachtigheid, een oer-levensblijde drang tot ontdekken en beleven, die van generlei beperking wist, en een grote en fijne begaafdheid in het kunstzinnig weergeven van zijn belevenissen, kwamen nu meer en meer naar voren. Zijn leven was één grote ontdekkingsreis. Hoe intens kon hij genieten, niet alleen van zijn biologische, maar ook van zijn archaeologische ontdekkingen, van historische speurtochten, van schone literatuur! Geen wonder, dat vaste college-uren, practica, examens hem teveel gebondenheid betekenden. Hij ergerde zijn omgeving wel door verzuimen van afspraken, door eigenzinnig zijn gang gaan. Maar hij kón niet anders, en het werd hem daarom vanzelf vergeven. Reeds in zijn kinderjaren was Pelk een wereldburger. Niet in die zin, dat hij zich een braaf burger toonde - hij was in den beginne eerder een vrijgevochten schelm - maar hij kon zich niet tevreden stellen met slechts een deel van de wereld te kennen; hij wilde uitvliegen. Het vooruitzicht deze drang te kunnen volgen na het volbrengen

van de nu eenmaal onvermijdelijke schooltaak was hem een voortdurende prikkel zich door het schoolwerk heen te slaan. Voor het eindexamen was hem een heel grote prijs beloofd: een reis naar Groenland met het schip, dat zijn vrienden van de Pooljaar, expeditie ging halen, die op Oost Groenland overwinterd had, den. Hoe heeft hij daar zijn ogen de kost gegeven! De tocht over de grauwe Atlantische Oceaan, het overweldigende pak, ijs, de Groenlandse bergen en fjorden, de primitieve Eskimo, bevolking, planten, dieren, ijskap, gletschers, ijsbergen, alles boeide hem diep, en toen hij, teruggekeerd in ons kleine landje, met zijn studie begon, wist hij al, dat hij geen rust zou hebben, wanneer hij niet zou kunnen exploreren tot in de verste uithoeken van de wereld. En wat heeft hij in zijn korte leven al niet kunnen zien! Met luttele guldens op zak vertrok hij in zijn vacaties. Nu eens met de vouwboot naar de Zuidhollandse stromen of naar de Waddeneilanden, dan weer met de fiets naar Frankrijk, Zwitserland, Italië, en als dekpassagier door naar Noord-Afrika. Zijn neiging tot overal rondsnuffelen, noteren, schetsen, bracht hem daar in aanraking met achterdochtige militairen van het Mussolini-imperium. Op andere reizen kwam hij in Duitsland, Engeland, Spanje, Joegoslavië. Altijd wist hij met beperkte middelen oneindig veel te bereiken door uiterst sober te leven. Verbazingwekkend was de rijkdom aan ervaringen, die hij opdeed. De steden trokken hem al evenzeer als de vrije natuur, de mensen boeiden hem niet minder dan het landschap en de dieren. Met verrukking aanschouwde hij de kunstwerken in musea, de wonderen van architectuur, de vele landschappen, waarin hij zich thuis voelde, maar ook de kleinste en nietigste details. Een visje in een aquarium kon hem even sterk boeien als een arend hoven de Alpentoppen. Hoe verfoeide hij het onechte in mensen, hoe oerzuiver was hij zelf in al zijn uitingen, mooi, of, dikwijls, ook kantig. Wee diegene onder zijn professoren, die hij onder de loupe nam! In geestige, rake en niet altijd vriendelijke, ja soms onbarmhartige karikaturen legde hij zijn mening over hen meer, 'tot leeringhe ende vermaeck' van zijn medestudenten. Tekenen was inderdaad zijn lust en zijn leven. Zijn vader, die zijn bijzondere begaafdheid zag, kreeg hem met moeite er toe, daarbij leiding te aanvaarden. Pelk was geen jongen voor 'lessen', al was hij verre van eigenwijs. Maar hij wilde niet gevormd worden, hij wilde zich zelf vormen. De 'lessen' van Dirk van Gelder zijn een weldaad voor hem geweest. Trouwens voor Dirk van Gelder ook. Pelk was hem een openbaring. Zijn 'gloeiende bezieling', zijn gave, door het uiterlijke heen te zien, zijn vermogen zin voor de grote trekken te combineren met aandacht voor het kleinste détail noemt Van Gelder als eigenschappen, die hem in staat stelden snel tot op een hoog plan te komen en vèr boven het afbeelden uit te gaan. 'Maar', zegt Van Gelder, 'door eigenschappen werd hij niet getypeerd; het was bij hem alles één geheel, hij was één stuk hartstochtelijk leven, zoekend en gretig ge, nietend leven, met de nobelste kwaliteiten, die wij daaraan kunnen toekennen'. Het merkwaardige bij Pelk was, dat zijn artistieke drang zijn wetenschappelijke neigingen niet verstikte, maar integendeel verrijkte. Tijdens zijn studie 'at hij van vele wallen'. Hij was niet van het soort, dat van meet af aan botanicus of zoöloog, anatoom of physioloog of systematicus 'is'. Hij 'was' alles, alleen wilde hij zich niet tē ver van het leven verwijderen. Het alsmaar verder analyseren, zonder voortdurend contact met het levend organisme als geheel, lag hem niet, een 'physioloog' in de ouderwetse betekenis van het woord zou hij nooit geworden zijn. Maar neiging tot streng objectief onderzoek had hij en al tijdens zijn studietijd gaf hij daarin blijk van bijzondere begaafdheid. Reeds in 1936, drie jaar na zijn aankomst als student in Lei, den, vatte hij in opdracht van de Dienst van de Zuiderzee, werken een onderzoek aan naar de mogelijkheid, om voor de uit zee komende palinglarven, de zgn. glasaaltjes, een gelegenheid te scheppen om het IJsselmeer binnen te komen. Ten dele onder leiding van Dr. B. Havinga en Dr. J. Verwey, ten dele zelfstandig werkend, wist hij dit onderzoek tot een voortreffelijk einde te brengen. Op grond van dit

onderzoek ontwierp hij een praktische en afdoende oplossing: het zeer voorzichtig binnenschutten van de glasaal door de bestaande sluisen op bepaalde daarvoor gunstige tijdstippen. Zijn werk heeft zeer belangrijk bijgedragen tot de opbloei van de palingvisserij in het IJsselmeer en het is geen won, der, dat hem hiervoor de dank en waardering van de leiding van de Zuiderzeewerken officieel werden betuigd. Later ging zijn hart meer uit naar de studie van het dieren, gedrag en gedurende twee jaar was hij mijn assistent in het Zoölogisch Laboratorium te Leiden. Dit was in een periode van snelle rijping. Heel zelfstandig en met een enorme werkkraft heeft hij zijn eerste onderzoek bij stekelbaarzen, salamanders, bittervoorns, geelgerande waterkevers, duinpadjes en velerlei andere dieren verricht, waarvan verscheidene veelbelovende publicaties getuigen. Wat een heerlijke herinneringen heb ik aan die tijd! Zijn onverzadiglijke drang tot studie van het levende dier stak ons allen aan. Bij alle tijden van de dag en van de nacht zaten wij te turen of te experimenteren bij de aquaria in het lab. Met de kajaks ging het achter de waterdieren aan. Talloze heerlijke voorjaarsmorgens vonden ons bij de zilvermeeuwen in het duin. Met zijn vriend Ben van Noordwijk werkte hij samen aan het ontwerpen van diens prachtige films. Telkens had hij nieuwe oorspronkelijke plannen. Bij de Vliehors legde hij zich, gehuld in een namaak-zeehondhuid, op de robbenplaat om de robben te bespieden. Dan weer was hij dagen bezig aan een grote maquette van de Schouwense inlagen, die voor een truc-luchtopname dienst moest doen. Of hij wierp zich ineens op een boetseertaak: een kop van een zeepaardje zo groot als een hondenkop. En altijd vonden zijn ondernemingen een bekroning in een aantal kostelijke tekeningen. Veel dankten wij ook aan zijn niets en niemand ontziende kritiek. Onbeschroomd gaf hij zijn mening, vriendelijk, maar rechttoe rechtaan, onverbloemd, niet geremd door sociale rangverschillen. Zijn kritiek was echter geenzins uiting van hoogmoed, maar een element van zijn streven naar begrip. Aanstekelijk was daarbij zijn kostelijk gevoel voor humor. De spot, die dikwijls zijn kritiek kleurde, droeg het karakter van olijkheid, niet van venijnigheid. Bij studie van gedrag van dieren is afbeelden van bijzonder groot belang en al zijn bijdragen zijn dan ook met prachtige tekeningen verlicht. Sommige daarvan, o.a. die van de stekelbaarzen, zijn tot ver buiten ons land bekend en overgenomen in buitenlandse publicaties en in leerboeken. Ook anatomisch ging zijn belangstelling diep. Als jong student bracht hij telkens dieren mee: een inktvis, een doodgeboren kalf, een aangespoelde haai en dagenlang stond hij dan in het laboratorium te ontleden, te tekenen, met de boeken te vergelijken. Een publicatie over de anatomie van de kop- en borststreek van de maanvis was het bewijs, dat hij ook hier ernst met de zaak maakte en wist, wat hij wilde. De negatieve houding, die velen onzer in onze studentenjaren tegenover de vergelijkende anatomie hadden en die ons een tijdlang sloot voor het vele goede daarin, vond men bij hem niet. Ook hem bevredigde de 'zuivere' typologie niet, maar hij nam haar op in een ruimere beschouwing, waarin typologie en phylogenie en functionele anatomie synthetisch verbonden waren. Zo verviel hij ook niet tot de eenzijdige verering van 'Bökers anatomie'. Trouwens in zijn hele wezen lag brede, synthetische visie; nooit zou hij vervallen tot beperkt specialisme. Zijn leermeesters zijn daarom wel eens bang geweest, dat hij zijn neiging tot synthetisch beschouwen zou laten ontaarden in oppervlakkigheid, maar in zijn karakter bleek oog voor het geheel en neiging tot diep doordringen verenigd te zijn. Zijn natuurlijke, ongeunstelde geestdrift straalde sterk naar buiten uit. Dit maakte, dat hij vele jongeren sterk beïnvloedde. In de vereniging, waar hij zich het best thuis voelde, de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie, heeft hij zijn sporen in talloze verwante zielen achtergelaten en ook nu nog is zijn invloed in de N.J.N. duidelijk te bespeuren, ook bij mensen, die hem zelf nooit gekend hebben. Met de noodzaak om examen te doen hield hij zich onder al deze bedrijven niet te veel op. Dat leek hem

in het geheel niet essentieel. Toch zag hij in, dat het tenslotte wel moest gebeuren. Door zijn afkeer van sommige der bijvakken kon hij er eerst niet toe komen zich uit al zijn hem opeisende bezigheden los te rukken om zich voor het candidaats 'klaar' te maken. Maar in 1938 zette hij zich er toe en nam ook deze hindernis. Van dat ogenblik af behoefde hij zich door niets meer op een zijspoor te laten brengen; zijn doctoraal, al in 1939, was een formaliteit, waarbij het zijn examinatoren - botanici, zoölogen, geologen -niet mogelijk was, een onderwerp aan te snijden, waarvoor hij geen belangstelling had. Nu ging hij zich voorbereiden voor zijn eerste grote stuk werk. Hij wilde voor zijn dissertatie exploratiewerk in Suriname gaan verrichten. Zijn aanleg en veelzijdige ontwikkeling, zijn sterke fysiek en zijn vermogen om onder de allersoberste en moeilijkste omstandigheden hard te werken, zijn enorme doorzettingsvermogen, alles maakte hem voorbeschikt om iets heel belangrijks te presteren. Wij zagen in hem een Sarasin type, met de artistieke gave van een Merian. Hij besloot, zijn weg over de U.S.A. te nemen, om daar in verschillende instituten voorbereidende studies te maken. Met gemengde gevoelens vertrok hij in Januari 1940, enerzijds vol hooggespannen anticipatie, anderzijds diep somber gestemd, over de oorlog in Europa. Hoewel hij in zekere zin individualist was, was het niet te verwonderen, dat zijn hele wezen zich vol afschuw van de gemeenheid van een oorlog afkeerde. In Amerika ging weer een nieuwe wereld voor hem open. Hij kwam in een kring van hoogstaande mensen, die zijn volle sympathie hadden, eerst in New York, later in Chicago en tenslotte in San Francisco. Overal won hij zich vrienden. Van het ogenblik af, dat ons land bezet werd en de Nazi's de ene overwinning na de andere behaalden, heeft hij onder een zware druk geleefd. Hij beet zich vast in zijn werk bij Mrs. Nice, bij Prof. Allee, bij Prof. Emerson. Verscheidene kleine onderzoekingen, meest op het terrein van de gedragsstudie, verrichtte hij daar; sommige zijn in Amerikaanse tijdschriften gepubliceerd. Het is ongelooflijk, wat hij in deze korte tijd verzet heeft. Zijn voordrachten, geïllustreerd met uit Nederland meegebrachte lantaarnplaatjes, films en gramfoonplaten met Hollandse liedjes (zijn 'reizend circus', zoals hij het met typische zelfspot noemde) maakten, dat hij overal een graag geziene gast was en dat hij naar hartelust kon reizen en trekken. Toen ons land in de oorlog betrokken werd, heeft men hem uit Suriname afgeraden om over te komen. Hij moest zijn plannen veranderen en werd einde 1940 aangesteld als visserijbioloog in Batavia. Na een studiereis langs een aantal West-Amerikaanse marienbiologische laboratoria - waarover hij een belangrijk rapport schreef - keerde hij de nieuwe wereld de rug toe, spijtig over het gedwongen opgeven van zijn Surinaamse plannen. In Indië heeft hij ondanks alles van het leven genoten. Zijn brieven aan Amerikaanse vrienden getuigen er van, dat hij ook hier weer met een geweldige gretigheid het vele nieuwe opnam. 'In the woods I often have to pick a flower or an insect and to smell it or to chew on it before I realise that it is true. The happy life of the fishermen and the fascinating sailing business, the world where I spend most of my time, are still more a fairy tale to me than a reality.' Het werd zijn taak, nieuwe visgronden te exploreren en tevens de aanvoer van vis naar Java vanuit Sumatra te intensiveren. Hiertoe doorkruiste hij de Indische wateren in alle richtingen. Uit zijn brieven aan Amerikaanse vrienden en uit mondelinge mededelingen van mensen, die hem daar leerden kennen, weten wij, dat hij in die tijd geweldig gewerkt heeft en zich ondertussen geestelijk sterk verrijkt heeft. Hij sloot vriendschap met inlandse vissers en met Chinese vishandelaars. Hij zag kans, zich in het Chinese schrift te verdiepen. De hier bijgevoegde reproductie van een passage uit een zijner brieven geeft een idee van de intensiteit, waarmee hij ook dit aanpakte.



Fragment van brief aan Mrs. Nice

Reeds spoedig na zijn komst in Indië werd hij ingedeeld bij de zeemilitie en kreeg hij een opleiding voor commandant van een patrouille-kustvaartuigje. Zijn visserijwerk kon hij echter tussen de bedrijven door blijven verrichten. Zijn opleiding bij de Marine was nog niet voltooid, toen de Japanners Java naderden. Toen op 1 Maart 1942 vrijwilligers gevraagd werden om H.M. hulpmijnenveger 'Endeh' naar Australië te brengen, gaf hij zich daarvoor onmiddellijk op. Inde nacht en de vroege ochtenduren van 2 Maart is de 'Endeh' door 2 Japanse jagers en een vliegdekschip beschoten en tot zinken gebracht. Pelk is bij een der beschietingen dodelijk getroffen en onmiddellijk overleden. Zijn commandant, de overste Van Beek en Donk, zei later tegen een van Pelk's vrienden: 'Zeg aan zijn familie, dat Ter Pelkwijk een moedige kerel was. Moediger dan heel wat marinelui, want hoewel ik maar 50 % kans gaf en de commandant in Priok maar 10 % en hem dit persoonlijk gezegd is geworden, heeft hij het aangedurfd een poging te wagen'. Zo is Pelk's rijke leven geëindigd. De uitlating in één zijner brieven: 'Whatever happens, I will be grateful that I have had an opportunity to see so much of this beautiful world' moge een zekere troost zijn, en ook mogen wij dankbaar zijn voor wat hij al had gegeven. Wij, die hem zijn vleugels hebben zien uitslaan, zullen nooit kunnen vergeten, wat hij in ons wakker geroepen heeft. Maar hij is onvervangbaar, uniek, en het is menselijk, wanneer wij niet kunnen nalaten te denken, hoeveel rijker het leven van zovelen onzer zou geweest zijn, wanneer Pelk tot volle rijping had kunnen komen. Moge dit boek er toe bijdragen om Jan Joost ter Pelkwijk voor velen te doen 'leven.

N. TINBERGEN

Uit: K.H. Voous (1995) *In de ban van vogels*, Scheffers, Utrecht, pp. 394-396

ter PELKWIJK, Jan-Joost, 24 oktober 1914 - 2 maart 1942, levendig en veelbelovend bioloog met grote ornithologische belangstelling. Joost ter Pelkwijk of kortweg 'Pelk', zoals zijn vrienden hem noemden, groeide op in Den Haag, waar zijn vader gemeentesecretaris was, tot diens benoeming als burgemeester van Utrecht in 1934. Hij was een moeilijke, zelfstandig denkende en onderzoekende scholier, die zich pas op de particuliere middelbare school van de legendarische G.J. Tijmstra in Den Haag wist te ontplooiën. In Tijmstra's vogelclubje van Haagse Trekwaarnemers leerde hij vanaf 1933 een aantal gelijkgezinde jongeren kennen, zoals G. van Beusekom, Piet J. Bouma, Frans P.J. Kooijmans, Niko Tinbergen en Karel Waldeck. Later maakte hij vele andere vrienden in de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (N.J.N.), waarbinnen hij zich zeer thuis voelde en waarvoor hij artikelen in *Amoeba* schreef: In genialiteit, oorspronkelijkheid, tekenvaardigheid en humor had hij veel gemeen met Luuk Tinbergen, met wie hij zeer bevriend was en met wie hij in hetzelfde jaar aan de universiteit in Leiden aankwam (1933).

Nog geen 19 jaar oud maakte hij, als geschenk voor het behalen van zijn schoolexamen, samen met Kooijmans in 1933 vanuit Kopenhagen (waar zij na een lange fietstocht de boot misten en pas vanuit Helsingör met een loodsboot nog net het Deense bevoorradingsschip 'Gertrud Rask' wisten te bereiken) een avontuurlijke reis naar Oost-Groenland. Hier werden zij verwelkomd door Niko en Lies Tinbergen-Rutten, die daar de overwintering van de Tweede Pooljaar Expeditie hadden meegemaakt.

Joost studeerde biologie aan de Rijksuniversiteit Leiden (1933-1939), waar hij als assistent van Niko Tinbergen, zelf destijds assistent van professor C.J. van der Klaauw, onder meer het gedrag van Driedoornige Stekelbaarzen bestudeerde (*Levende Natuur* 41 (1936): 129-137 -met nu welhaast klassieke tekeningen van Ter Pelkwijk). Voor w.H. van Dobben illustreerde hij het onderling verschillende gedrag van Eidereenden en Bergeenden bij de verdediging van hun donsjongen tegen Zilvermeeuwen (*Levende Natuur* 41 (1937): 353-361). Later verschenen ook de actietekeningen van Sneeuwgorzen, die hij voor Niko Tinbergens belangrijke publicatie over het gedrag van deze vogels tijdens de Groenlandse lente en zomer had gemaakt (*Transactions Linnean Society New York* 5, 1939). Alles in de natuur boeide hem en wond hem op, zoals het leven van Zeehonden en het ontstaan en de vegetatie van de Slufter op Texel, waarover hij met de Amsterdamse NJN-er Jan Schoute in *De Levende Natuur* schreef (42 (1938) 232-238).

Reeds in 1936, drie jaar na zijn aankomst als student in Leiden, vatte hij in opdracht van de Dienst van de Zuiderzeewerken een onderzoek aan naar de mogelijkheid, om voor de uit zee komende palinglarven, de zgn. glasaaltjes, een gelegenheid te scheppen om het IJsselmeer binnen te komen. Ten dele onder leiding van dr. B. Havinga en dr. J. Verwey, ten dele zelfstandig werkend, wist hij dit onderzoek tot een voortreffelijk einde te brengen (N. Tinbergen 1948: 10).¹

Vlak voor de Duitse inval in Nederland was hij naar Amerika vertrokken, op doorreis naar Suriname, waar hij een dierkundig proefschrift hoopte te bewerken. In de Verenigde Staten

¹ Zie bij biografieën.

ontmoette hij in de rampmaand mei 1940 in Chicago de gedragsonderzoekster Margaret M. Nice (1883-1974), die hem van het begin aan bewonderde en met wie hij in korte tijd enkele publicaties over de Zanggors *Melospiza melodia* verzorgde en illustreerde, waarbij vooral die over het herkennen van roofvijanden (uilen!) opvalt (*Auk* 57 (1940): 520-522, 58 (1941): 195-214). Ondanks zijn jeugdige leeftijd en de korte duur van zijn bezoek was Ter Pelkwijk een inspirerend ambassadeur van de Nederlandse ornithologie, die veel indruk heeft achtergelaten, ook bij de zoölogen van de Universiteit van Chicago als W.C. Allee, Alfred Emerson en Carl Moore. Hij schreef in die tijd voorts 'Fowling in Holland' in *Bird-Banding* (12,1941).

Eind 1940, toen het duidelijk was, dat de Surinaamse plannen niet konden doorgaan, aanvaardde hij een betrekking bij het Instituut voor de Zeevisserij te Batavia (Jakarta) op Java. Gelijktijdig onderging hij daar een militaire training bij de marine. De veelvormigheid en de schoonheid van de tropische natuur hebben hem overweldigd. Hij schreef er met volle ontdekkersvreugde over in een brief van 26 april 1941 aan zijn New Yorkse vogelvrienden, later afgedrukt in de bundel *Deze mooie wereld* (1948: 74-80) en ook volledig vermeld door Nice in haar autobiografie (1979: 223-227). Het was de tijd, dat er in de rijstvelden rond Batavia nog honderden reigers van ten minste negen soorten gezien werden, dat Rijstvogels *Padda oryzivora* en Javaanse Spreeuwen *Sturnopastor contra* nog talrijk waren en dat de Langstaartklauwier *Lanius schach* nog als een algemene 'stadsvogel' kon worden beschouwd.

Na de Japanse inval in Nederlands-Indië meldde hij zich op 1 maart 1942 vrijwillig als lid van de bemanning van de hulpmijnenveger HM 'Endeh', die wilde trachten naar Australië te ontkomen. Maar bij het treffen met een Japans vliegdekschip en twee jagers is hij op 2 maart 1942 als een der eersten gesneuveld.

Ter Pelkwijk had vele intellectuele en artistieke gaven van hoofd, handen en hart. Niko Tinbergen besloot zijn uitvoerige levensbeschrijving van Ter Pelkwijk als volgt: 'Wij, die hem zijn vleugels hebben zien uitslaan, zullen nooit vergeten, wat hij in ons wakker geroepen heeft. Maar hij is onvervangbaar, uniek, en het is menselijk, wanneer wij niet kunnen nalaten te denken, hoeveel rijker het leven van zovelen onzer zou geweest zijn, wanneer Pelk tot volle rijping had kunnen komen' (1948: 16). Ironisch genoeg, zouden deze woorden minder dan 10 jaar later ook op Pelks vriend en studie- en geestgenoot Luuk Tinbergen van toepassing hebben kunnen zijn geweest.

Publicaties Enkele opstellen en tekeningen zijn postuum samengevat in *Deze mooie wereld* (Ter Pelkwijk, 1948).

Biografieën VAN DOBBEN, W.H. 1946. J.J. ter Pelkwijk. *Ardea* 34: 277-278; HOOGERWERF, A. 1948. Ter Nagedachtenis. *Chronica Naturae* 104: 2-3; JACQUES, FLORENCE 1942. *Birds across the sky*: 122 (Harper). (niet zelf gezien); NICE, M.M. 1946. J.J. ter Pelkwijk. *Ardea* 34: 278-279. (zie ook *Chicago Naturalist* 9: 26-35); NICE, M.M. 1979. Jan Joost ter Pelkwijk, naturalist. In: D.H. Speirs (ed.), *The autobiography of Margaret Morse Nice*. Toronto, Ontario, Canada, Amethyst Communications: 220-232; TER PELKWIJK, J.J. 1948. *Deze mooie wereld*. Amsterdam, Ploegsma; TINBERGEN, N. 1948. Jan Joost ter Pelkwijk. In: *Deze mooie wereld*: 7-16.



Houdt de gedachte aan De Beer levend!

*De vernietiging van het natuurmonument
De Beer was misschien wel het grootste
milieuschandaal uit de twintigste eeuw.*